

DOI: <https://doi.org/10.28925/2519-4135.2024.44>

УДК 73.041:94(44+477)

ОБРАЗ АННИ ЯРОСЛАВНИ У ПЛАСТИЧНИХ МИСТЕЦТВАХ: МИНУЛЕ Й СУЧАСНІСТЬ

Ольга Володимирівна КОНОВАЛОВА,

кандидат мистецтвознавства, доцент,
кафедра образотворчого мистецтва,
факультет образотворчого мистецтва і дизайну,
Київський столичний університет
імені Бориса Грінченка,
Київ, Україна,
ORCID: 0000-0002-1782-4757,
e-mail: o.konovalova@kubg.edu.ua

Анотація. У статті зосереджено увагу на іконографії Анни Ярославни (близько 1032 р. – між 1075 і 1089 рр.), дочки Ярослава Мудрого (983 / 98-1054 рр.), яка була одружена з Генріхом I (1027-1060 рр.) і набула статусу королеви Франції. Дослідження побудовано з урахуванням найвідоміших портретів, створених митцями від доби Середньовіччя й до сьогодення у різних видах образотворчого мистецтва (скульптурі, живописі, графіці), нумізматиці. Достеменно не відомо, як виглядала князівна – збереглись доволі незначні свідчення про її зовнішній вигляд. В історичних хроніках першочергово відзначається рудий колір волосся молоді дружини Генріха I. Частіше підкреслюються риси характеру – доброта, щедрість, смиренність, самовідданість. Прижиттєві портрети дочки Ярослава Мудрого викликають гарячі дискусії у наукових колах. Висувається гіпотеза, що у Софійському соборі (XI ст.) зображено синів, а не дочок Ярослава Мудрого. А

на копії XVIII ст. з рисунку голандського художника А. ван Вестерфельда 1651 р. представлено інше подружжя – Володимира Святославича і його дружини Анни (хрестителів Русі) в супроводі восьми княжичів і княжон.

Рис. 2. Рисунок А. ван Вестерфельда. 1651 р. Копія XVIII ст.

Гравійовані та скульптурні портрети XVII ст., попри модний образ епохи, виявляють певні характерні риси Анни Ярославни – худорлявість, загальну витонченість, видовженість овалу обличчя. Сучасні українські митці (В. Зноба, М. Зноба, Г.Севрук, В. Стельмах), відтворюючи образ Анни Ярославни, орієнтуються на загальновідомий гравійований образ фламандського художника Якоба де Бі (Jacobus de Bie) 1643 р. Разом із тим, кожен портрет вирізняється авторським рішенням і віртуозним володінням матеріалом. Представлена стаття є не тільки першою розвідкою, що охоплює образотворчі й історичні джерела.

Зібраний матеріал засвідчує вагомий внесок національної історії у розвиток європейського політично-культурного простору, є демонстрацією єдності й дружніх стосунків між Україною і Францією.

Ключові слова: образотворче мистецтво України, Анна Ярославна, іконографія, художній образ

Вступ. Образ жінки в мистецтві України – тема позачасова. Жінка – берегиня традицій і родинного тепла, натхенниця героїчних вчинків, захисниця нації. Цей образ на теренах України набув поширення з доби енеоліту. Кераміка Трипільля зберегла для нащадків зображення русалки. У золоті скіфських курганів – сережках, підвісках, прикрасах кінського спорядження – закарбувалась постать жінок в оточенні тварин, володарки земної та водної стихії. З часом образи міфологічні поступилися місцем образам християнським. І, зрештою, постать жінки піднялась як символ мудрості, стіни непорушної в мозаїках Собору св. Софії у Києві. І саме за часів Київської Русі починається нова, не міфологічна історія – історія жіноцтва, імен, що улавили нашу землю для нащадків не тільки України, а й усього світу.

Постановка проблеми. На сьогодні зберіглося не так багато історичних матеріалів про життя й долю Анни Ярославни, дочки князя Ярослава Мудрого. Загалом, життєпис жінок Київської Русі значно поступається хронікам про славетних чоловіків. У наукових публікаціях першочергово висуваються гіпотези й дискутуються питання щодо датування ключових подій життя Анни, зокрема, дати народження, вінчання, прийняття католицизму, часу смерті й місця поховання [8, с. 32-35; 19, с. 30-32]. У ґрунтовній монографії Євгена Луняка на підставі історичних джерел, в тому числі й тих, що раніше не використовувалися у вітчизняній історіографії,

розкривається й аналізується життєвий шлях дочки Ярослава Мудрого [11]. Важливим додатком до наукової розвідки є латинські джерела й фрагменти з французьких історичних праць доби пізнього середньовіччя та їх переклади українською, у яких згадується Анна Ярославна (див. Документи 1-3).

Проте, поза увагою науковців залишається іконографія Анни Ярославни. На сьогодні відсутнє ґрунтовне дослідження, що презентує галерею портретів князівни у пластичних мистецтвах від доби Середньовіччя до сьогодення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Існують лише поодинокі розвідки, присвячені аналізу портретів Анни Ярославни. Відомий історик Сергій Висоцький не лише дослідив біографію дочки Ярослава Мудрого, а й подав переклади оригінальних документів, що висвітлюють її роль і місце в історії Франції XI ст. [4]. Науковець звернув увагу на окремі мистецькі твори з зображенням Анни Ярославни, зокрема, з київського періоду життя – рисунок голландського художника Абрагама ван Вестерфельда, який у 1651 р. замалював портрети родини Ярослава Мудрого у Софійському соборі. Інші портрети Анни Ярославни, як зазначив автор, мають французьке походження й датуються XVI–XVIII ст. [4, с. 65-67].

Історико-літературна мистецтвознавча розвідка Наталії Крутенко [9] презентує унікальний ілюстративний матеріал: мініатюри з «Великих французьких хронік» XIV ст. із зображенням Анни, її портрети, створені європейськими художниками XVII-XIX ст. У результаті дослідження проведено атрибуцію досі невідомих гравійованих зображень.

За останні роки з'явилися мистецькі твори, які значно розширили портретну галерею Анни Ярославни. Завдяки динаміці політичної ситуації, образ княгині – королеви

Франції – на сучасному етапі набув актуального забарвлення, що й стало поштовхом до висвітлення даної проблематики.

Мета статті – шляхом дослідження іконографії презентувати галерею образів й актуалізувати значення постаті Анни Ярославівни у розбудові нашого спільного європейського культурного простору.

Результати. Історичні дослідження свідчать про найважливіші події з життя княгині Анни. Сім'я Ярослава Володимировича Мудрого була велика – шість синів і три дочки. Коли саме народилася Анна – достеменно не відомо. Ретельно дослідивши історичні джерела, С. Луняк у висновку зазначає, що народилася «близько 1030 р. з можливим відхиленням від цієї дати на два роки в сторону збільшення чи зменшення» [11; 23].

Ініціатива укладення шлюбного союзу виходила від французької сторони. У 1048 р. із цією метою французький король Генріх I направив у Київ пишне посольство. Послам було доручено отримати згоду на шлюб однієї з дочок київського князя з монархом, бо навіть до Франції дійшла слава про красу принцеси Анни, дочки Ярослава. Король велів передати, що він «зачарований розповіддю про її чесноти». Унікальна розповідь про посольство на Русь «за дочкою короля тієї країни на ім'я Анна», записане зі слів учасника, єпископа Роже з міста Шалон-на-Марні в Шампані, зберіглася у вигляді примітки XII століття на полях латинського рукопису, що належав настоятелям Реймського собору святої Марії (див. Документ 1 та 2).

У Реймсі зберіглося панно з іменами всіх французьких монархів та їх дружин, які коронувалися в цьому місті. Серед них є ім'я королеви Анни, яку 19 травня 1051 р. коронував разом із її чоловіком Генріхом I архієпископ Реймський Гі де Шатільон.

Анна сподобалася французам, які стали називати її Руда Агнеса. Досконало володіючи латиною, вона навчила королівський двір читати і писати. Анна опікувалась будівництвом монастирів і вела переписку з Папою Римським Миколою II (див. Документ 3).

Зберігся і власноручний підпис королеви кирилицею на документі за 1063 р., що містить дарчу на два будинки у містах Пернані й Коломбі для абатства святого Кріспіна Великого у Суассоні. Написано два слова: «АНА РЪННА» («Анна Регіна» – «Анна Королева»). Унікальне використання кириличного підпису варто розглядати як культурно-антропологічний жест, що символізує перемогу середньовічної жінки-аристократки над зовнішніми обставинами [14, с. 150].

Після смерті чоловіка Анна переїхала у Санліс, неподалік Парижу. Там вона заснувала жіночий монастир і костел, на портику якого у XVII ст. було створено мармурову постать княжни, що тримає в руках макет спорудженого нею храму. Залишаючись головним вихователем сина і його керівником у державних справах, Анна відмовилася від офіційного регентства. Однією з причин відмови стала її пристрасна любов до вже одруженого графа Рауля III з роду де Крепі. У 1062 р. граф вступив із нею в таємний шлюб. Дружина Рауля Елеонора (Альпора) Брабантська звернулася зі скаргою на двоєженство графа до самого Папи римського. Той наказав Раулю розірвати шлюбний союз із Анною, але закохані цим знехтували і жили в злагоді у родовому маєтку Валуа.

Вдруге Анна овдовіла у 1074 р., оселилася при дворі сина і знову почала підписувати укази і розпорядження. Вона називала себе вже не «королевою» і «правителькою», але лише «матір'ю короля» [11, с. 94]. Де і коли померла Анна Ярославна, достовірно невідомо, історики називають

різні можливі дати в проміжку чотирнадцяти років, між 1075 и 1089 роками.

Прижиттєві портрети дочки Ярослава Мудрого викликають гарячі дискусії у наукових колах. Вважається, що найдавніше зображення Анни Ярославни знаходиться у Софійському соборі в Києві (XI ст.). Проте, Сергій Висоцький стверджував, що зображені на південній стіні фігури – не жіночі, а чоловічі. Кропітке дослідження науковця показало, що початково тут були зображені сини Ярослава, а не дочки [4, с. 65-67]. Помилки поновлювачів фресок, реставраторів і дослідників минулого нашарувались одна на одну: спочатку у XIX ст. після відкриття зображень XI ст. їх перетворили олійними фарбами на жіночі – «великомучениць» Віру, Надію, Любов і їх матір Софію. Згодом, після зняття шару фарби в 30-х рр. XX ст., реставратори були впевнені в існуванні саме жіночих фігур і поширили цю гіпотезу на численні популярні й наукові видання.

Рисунок голландського художника А. ван Вестерфельда 1651 р., відомий за копією XVIII ст., Сергій Висоцький вважає відбитком прижиттєвого зображення жіноцтва великокняжої родини [4, с. 93] (рис. 1). Дослідник визначив наступний порядок фігур: княгиня Інгігерда (старша невістка), доньки Єлизавета, Анна, Анастасія. Анні тут близько дев'яти років, вбрана вона у довгу візантійську сукню, на голові шапочка, опушена хутром, з-під неї на плечі спадає волосся. Усі п'ять фігур подано у складному ракурсі: руки й ноги у профіль, обличчя у розвороті на три чверті, фігури загалом – фронтально.

Сьогодні це зображення піддається критичному аналізу. Дослідники спростовують можливість ототожнення княжого портрета з сім'єю Ярослава Мудрого. Не занурюючись у напружену наукову дискусію, відзначимо наступне. На підставі аналізу надписів-графіті

на фресках собору, найдавніші з яких датуються 1018-1021 рр., автори засвідчують, що на фресці представлено подружжя хрестителів Русі – Володимира Святославича і його дружини Анни в супроводі восьми княжичів і княжон.

Рис. 1. Рисунок А. ван Вестерфельда. 1651 р. Копія XVIII ст.

Аналізуючи різні реконструкції ктиторського портрету (рис. 2), доводиться визнати, що існуючих нині даних недостатньо для точного відтворення первісного вигляду портрету і ототожнення учасників процесії з конкретними дітьми Ярослава Мудрого.

Таким чином, науковці продовжують дискутувати щодо існування прижиттєвих портретів майбутньої королеви Франції. Проте, митці наступних століть неодноразово звертались до образу Анни Ярославни.

Один із примірників «Великих французьких хронік» XIV ст. містить цікаву композицію, що складається з двох

різночасових епізодів: у лівій частині Генріх I відправляє єпископа за нареченою до Київа, а в правій частині єпископ проводить шлюбну церемонію короля з Анною Ярославною (рис. 3). Мініатюра засвідчує важливість історичної події, оскільки увагу композиційно й колористично акцентовано на постатях єпископа, Генріха I і Анни [23]. Розміщені поряд із нареченою білі драперії суттєво виокремлюють жіночу фігуру серед поважних і владних чоловіків. Через відсутність достовірних прижиттєвих зображень і стилізовану інтерпретацію ми не можемо засвідчити наявність певних портретних рис.

Рис. 2. Ктиторський портрет (південна частина). Фреска, Собор Святої Софії, Київ, сер. XI ст.

Образ Анни Ярославни знову з'являється в мистецтві у XVII ст. Портрет 1643 р., створений у техніці гравюри на міді фламандським художником Якобом де Бі (Jacobus de Bie, 1581 – після 1648 рр.), вважається копією з розписів монастиря святого Вінсента у Санлісі (рис. 4). Портрет було надруковано в праці історика Франсуа Ед де Мезере

«Історія Франції» (François Eudes de Mézeray, Histoire de France, Paris, 1643). А завдяки історичу Іллі Борщаку (1892-1959 рр.) гравійований портрет вперше стає відомим українській історіографії у 1929 р. як ілюстрація до статті про життєвий шлях Анни Ярославни [3, с. 100].

Портрет, закомпонований у колі, підтримується складною бароковою формою – картушем (стилізованим сувоєм) із надписом «Анна Слов'янська, друга дружина короля Генрика I» (Anne d'Esclavonnie, épouse du roi Henri I. De saint-Vincent à Senlis). Криволінійна напружена динаміка «п'єдесталу» контрастує з врівноваженістю портретного погруддя. Стриманості зображенню додає уважний і зосереджений погляд жінки. Надпис по колу засвідчує: «Франція. Генріх. Агнеса. Королева».

Рис. 3. Мініатюра з примірника «Великих французьких хронік» XIV ст. (Британська бібліотека, Royal 16 G VI f. 269v)

У XVII ст. скульптурне зображення Анни Ярославни було встановлено біля каплиці абатства святого Венсана у французькому місті Санліс (Abbaye Saint-Vincent de Senlis) (рис. 5). На постаменті зазначено наступне: Анна Київська, королева французька, засновниця собору в 1060 р. Струнка фігура вбрана в довгу сукню, ритмічні драпування плащамантії додають величності. Корона на голові Анни і королівський скіпетр у правій руці символізують силу влади державної, а модель церкви в лівій руці – покору перед силами небесними.

Рис. 4. Якоб де Бі (Jacobus de Vie). Королева Франції Анна Ярославна, гравюра на міді, 1643 р.

Портрет Анни Ярославни з'являється у журналі «Кіевская старина» № 7 за 1884 р. Зображення у редакцію передав полковник Резвий, який, у свою чергу, отримав його від академіка Бассена, а тому портрет дістався від батька, професора Петербурзької академії мистецтв. Юрій Хорунжий припускає, що гравюру було зроблено в Парижі з копії XVII ст. [2]. За атрибуцією Наталії Крутенко, автором гравюри був німецький майстер Крістіан Ромстет (1640-1721 рр.) [9, с. 134] (рис. 6.) На гравюрі напис: «Анна Ярославна – королева Франції, родилась в Киеве и скончалась вблизи Парижа» (мова оригіналу). Постаць зображено на темному тлі біля розп'яття з Ісусом Христом. Портрет обрамлено вінком із троянд – символом жіночої досконалості. Під портретом, на декоративній стрічці, напис французькою: «Оплакую його смерть і своє життя»). Під стрічкою, в колі, розміщено алегоричну композицію: зів'яле дерево, перед ним – горлицю, що символізує сум, із другого боку – кущ лілей, символ чистоти.

Рис. 5. Королева Франції Анна Ярославна, Санліс, Франція. 1643 р.

Рис. 6. Ромстет Крістіан (?) (Christian Romstet). Королева Франції Анна Ярославна, гравюра на міді. 1643 р.

На початку ХХІ ст. історія життя Анни Ярославни починає активно досліджуватись вітчизняними вченими й відтворюватись у візуальних мистецтвах. Єдине скульптурне зображення Анни у юному віці знаходиться у Києві. 10 листопада 2016 р. на Львівській площі, неподалік від посольства Франції й адміністрації Університету імені Бориса Грінченка, було встановлено бронзову фігуру дівчинки років десяти, що стоїть босоніж на високому постаменті (рис. 7). Під зображеннями лілеї і тризуба на бронзових дошках викарбовано українською і французькою мовами: «Анна Ярославна, бл. 1024 – 1076. Дочка

правителів Київської Русі – Великого князя Київського Ярослава Мудрого і його дружини – шведської принцеси Інгігерди. Майбутня королева Франції (1051-1076)». Автори скульптури – київські митці Костянтин Скритуцький та Федір Баландін.

Рис. 7. Скритуцький К., Баландін Ф.. Анна Ярославна. Бетон (постамент), бронза (фігура). Київ. 2016 р.

У жовтні 2017 р. авторську репліку скульптури отримав у подарунок французький побратим Києва – Тулуза. Пам'ятник королеві Франції Анні Київській встановлено 2018 р. в історичному районі міста [6]. Під час церемонії передачі пам'ятника Федір Баландін розкрив

символічний зміст скульптури, зазначивши, що кожна маленька українка в майбутньому може стати королевою. (рис. 8)

*Рис. 8. Скритуцький К., Баландін Ф.. Анна Ярославна. Бронза.
2017 р. Авторська репліка*

У 2005 р. в містечку Санліс (Франція) з'явився ще один пам'ятник королеві Анні, створений скульпторами Валентином Знобою (1929-2006 рр.) та Миколою Знобою (нар. 1974 р.) (рис. 9). Микола Зноба розповідав, що джерелом для образу Анни стали замальовки з фігур декількох натурниць; а сукня королеви – це стилізований варіант одягу XI ст. Фігура Анни на повний зріст встановлена на кубічному постаменті. Скульптор вирішив не ховати у драперіях витончену фігуру: довге вбрання

пластично огортає постать молодої жінки. Риси обличчя певною мірою співпадають із відомими графічними скульптурними зображеннями XVII ст.: вузький овал, високий лоб, тонкий ніс, невеликі уста.

Вшанування пам'яті Анни Київської у місті Санліс відбулось завдяки Українській Єпархії святого Володимира в Парижі на чолі з єпископом Борисом (Гудзяком), президентом Українського католицького університету. У 2013 р. Єпархія придбала церкву поруч з абатством святого Венсана, при якій було відкрито культурний центр Анни Ярославни. Головне завдання центру – презентація української культури й розвиток українсько-європейського співробітництва. Французи та українці разом вшановують пам'ять королеви Франції: щороку в травні (19 травня – дата шлюбу і коронації Анни Київської) українська громада Франції разом із представниками Французького уряду, України та діаспори святкують в містечку Санліс Дні Анни Ярославни [19].

Образ Анни Ярославни не залишили поза увагою й відомі живописці. Народний художник України Володимир Слєпченко (нар. 1947 р.) (рис. 10) відтворив образ дочки князя Ярослава у 2015 р. у серії історичних портретів «Обрані часом». Художник розмістив портретне зображення в центрі полотна на тлі двох споруд, що символізують два періоди життя Анни: силует давньокиївської церкви й французького замку. Художник створив образ у власній манері арт-лайн – мистецтва лінії. «Лінія має магічну сутність: лінія долі, життя, творчості... Лінія – може бути довгою чи короткою, як життя. Лінія навіює на філософські роздуми» [17].

*Рис. 9. Зноба В., Зноба М. Анна Ярославна. Санліс, Франція.
Бронза. 2005 р.*

Композиційно і за елементами вбрання образ співпадає з відомою гравюрою XVII ст. – художник ретельно вивчав історичні джерела. Проте, авторське мистецтво лінії додало відчуття динаміки, а відтак, середньовічний образ заграв барвами сучасності.

Народний художник України Мирослав Откович (1947-2021 рр.) (рис. 11) у 2014 р. до днів святкування 1000-ліття Софії Київської презентував проект «Нація, історія, культура», темою якого стало повернення в наше сьогодення пам'яті про найяскравіші постаті та події з історії Київської Русі. Унікальній життєвій долі дочки Ярослава художник присвятив три полотна – «Анна Ярославна, Княжна Київська», «Благословення Ярослава

Мудрого на від'їзд княжни Анни до Франції», «Королева Франції Анна і Генріх. Прогулянка по Парижу».

Рис. 10. Слєпченко В. Анна Ярославна. Полотно, олія. 2015 р.

Рис. 11. Откович М. «Анна Ярославна». Полотно, олія. 2015 р.

Образ київської княжни закарбувався і в нумізматиці. У 2000 р. на честь святкування 200-річчя Банку Франції Монетним двором Національного банку України відчеканено Пам'ятну золоту медаль, присвячену Анні Ярославні [13] (рис. 12). На аверсі – портрет королеви Анни й надпис: Anne de Kiev-Reine de France – Анна Ярославна – Королева Франції. На реверсі медалі: BANQUE NATIONALE D'UKRAINE, A l'occasion du Bicentenaire de la Banque de France. Для медалі використано загальновідомий портрет з гравюри XVII ст., на якому Анну зображено в королівській короні.

*Рис. 12. Стельмах В. Анна Ярославна – королева Франції.
Пам'ятна медаль. Золото, діаметр 38,61 мм. 2000 р.*

Рис. 13. Артус Б. (Arthus Bertran). Анна Київська – королева Франції. Пам'ятна медаль, Франція, сплав (мідь, цинк, олово), діаметр 34 мм. 2012 р.

Свідченням глибокої поваги до історичної постаті королеви Анни є художня медаль, створена у 2012 р. відомим французьким гравером Артусом Бертраном (Arthus Bertran) у серії «Собори і святині Франції» (рис. 13). На аверсі зображено Анну Ярославну на тлі собору св. Венсана, який вона заснувала у містечку Санліс у 60-х рр. XI ст. По колу – надпис: ANNE DE KIEV REINE DE FRANCE, і нижче: KIEV-SENLIS [22]. У медальєрному портреті королеви Анни закарбовано скульптурний образ українських митців Валентина та Миколи Зноби, встановлений у Санлісі 2005 р. на честь дружніх зв'язків України й Франції.

У травні 2014 р. Національним банком України випущено колекційну монету з серії «Видатні особистості України», присвячену Анні Ярославні. Над втіленням образу працювали художники Володимир Таран, Олександр Харук, Сергій Харук і скульптор Володимир Атаманчук (рис. 14).

На аверсі монети у центрі – портрет київської княжни Анни на тлі Софії Київської. Угорі розміщено надписи:

«Національний банк України» (півколом), «Анна Ярославна». Ліворуч – малий Державний Герб України; Унизу позначено номінал (2 гривні), рік карбування монети (2014 р.) і логотип Монетного двору Національного банку України. На реверсі монети також розміщено стилізоване погруддя Анни – але вже королеви Франції – на тлі церкви Святого Венсана, над якою розміщено її підпис кирилицею, унизу надписи – «ХІ ст.» та «королева Франції».

*Рис. 14. Таран В., Харук О., Харук С., Атаманчук В.
«Анна Ярославна». Колекційна монета. Нейзільбер (мідь, нікель,
цинк), діаметр 31 мм. 2014 р.*

Пам'ятні монети й медалі – тиражна мистецька творчість. І навіть випуск невеликої кількості екземплярів дає можливість поширювати на весь світ інформацію про Україну та її видатних діячів.

Заслужений майстер народної творчості України із Запоріжжя Галина Павлів (нар. 1963 р.) відтворює історичні постаті у вигляді етнографічних ляльок. Досліджуючи історію стародавньої іграшки Півдня України, художниця з'ясувала, що у давнину діти гралися маленькими грушоподібними гарбузами, які висушували та розмальовували під ляльок. Називали ці іграшки каталками

і рохкальцями. Галина Павлів втілює традицію у більш довговічному матеріалі – у дереві, якому надає форму гарбуза. Так з'явилася лялька «Анна Ярославна» [21] (рис. 15). Відтворюючи постать київської князівни в народних традиціях півдня України, Галина Павлів прокладає місток між регіонами нашої держави, силою мистецтва стверджуючи єдність нашого величного народу.

Рис. 15. Павлів Г. Анна Ярославна. Етнографічна лялька, підлаковий розпис по дереву

Заслужений художник України, кераміст-монументаліст Галина Севрук (1924-2022 рр.) протягом 70-х-80-х років створила серію керамічних панно з української історії. Серед портретів серії чільне місце займають образи дочок Ярослава Мудрого: Анастасії, Анни та Єлизавети [5]. Для виявлення портретних рис художниця звернулась до графічного зображення Анни Ярославни XVII ст. (рис. 16-17).

Художники-шестидесятники Григорій Корінь (1935-1998 рр.) та Володимир Федько (1940-2006 рр.) відомі насамперед мозаїками інтер'єрів станції метро «Золоті ворота» в Києві, відкритої у 1989 р. (рис. 18). Серед зображень видатних особистостей часів Київської Русі, у вестибюлі, на склепінні одній з арок можемо побачити портрет Анни Ярославни. Лаконічні контури фронтальної напівфігури огорнуто жовтим кольором, що нагадує золоте тло мозаїк Софії Київської. Монументальність підкреслюється узагальненими рисами обличчя, статичністю пози й декоративним оздобленням вбрання.

Рис. 16. Севрук Г. «Анна Ярославна, королева Франції. Вежа Анни Ярославни». Брама Заборовського, Національний заповідник «Софія Київська». Керамічне панно. 1970-80-і рр.

Рис. 17. Севрук Г. «Анна Ярославна, королева Франції». Керамічне панно. 1981 р.

Висновки. Аналіз іконографії Анни Ярославни засвідчує відсутність прижиттєвих портретів. Збережені взірці XI ст. викликають дискусії, а зображення XIV ст. через узагальнену стилізацію не дають можливості визначити портретні риси. Утім, гравійовані та скульптурні портрети XVII ст., попри модний образ епохи, виявляють певну спорідненість рис Анни Ярославни – певну худорлявість, загальну витонченість і видовженість овалу обличчя.

Рис. 18. Корінь Г., Федько В. «Анна Ярославна». Мозаїка у вестибюлі станції метро «Золоті ворота», Київ. 1989 р.

Запропонована галерея портретів дозволить митцям і надалі відтворювати образ дочки Ярослава Мудрого, а науковцям – поширювати знання про її життя й діяльність для формування діалогу між українцями, французами та європейцями загалом.

Документ 1. З хроніки монастиря Святого Петра Живого в місті Сан, написаної ченцем Кларієм на поч. XII ст.

Тим часом [в хроніці ця стаття занотована між 1046 і 1047 рр.], відправив король Генрікус Вальтерія, єпископа Мельденського [Готьє, єпископа з Мо] та Васцеліна де Шалінако [Госцелін де Шоні або де Шаліньяк] разом з іншими у якесь королівство до правителя грецького, який звався Герискло [очевидно, перекручене Ярослав], з землі руської, щоб віддав той йому свою дочку за дружину. Після того з багатьма дарами та з дочкою вони повернулися до Франції [11, с. 84].

* * *

Документ 2. З «Вандомських анналів», початок XII ст. Латинський оригінал: MLI. – Heinricus rex Francorum uxorem duxit Scythicam et rufam. 1051 рік. – Генрікус король франків жінку привів скіфку та руду [11, с. 84].

Документ 3. Лист папи Миколи II до королеви Анни, 1059 р.

Миколай єпископ, раб рабів Божих, славній королеві з привітанням та апостольським благословенням. Боже, творець всемогутній, ти по добрій волі своїй милістю нас обдаровуєш, яка нами рухає; знаємо, що з жіночої груді чоловічого благочестя міцний стовбур виростає. Ось дійшло до вух наших, найпрекрасніша дочко, що милістю своєю нужденних щедро та подарунками побожно обдаровуєш, якнайсамовідданіше молитви старанно до Бога звертаєш, на тиск грубості силою смиренності відповідаєш, а також про інші добрі справи, за які вчетверо тобі воздасться, обов'язком королівським на тебе покладені, клопочешся [11, с. 88].

Список використаних джерел

1. Банкноти і монети України. Інформаційно-довідковий журнал Національного банку України. Національний банк України, 2015. Вип. 19. С. 20.
2. Борисенко В. та ін. Українки в історії. Київ: Либідь, 2004. 328 с.
3. Борщак І. Анна Ярославна – королева Франції. Стара Україна. Ч. 6. 1929. С. 99–104.
4. Висоцький С. Княгиня Ольга і Анна Ярославна – славні жінки Київської Русі. Київ: Наукова думка, 1991. 104 с.
5. Від сучасності до сучасності. Галина Севрук. URL: <https://kulturkampf.in.ua/blog/2013/04/03/vid-suchasnosti-do-suchasnosti-halyna-s/>
6. Віталій Кличко передав меру Тулузи пам'ятник Анні Київській, який встановлять біля одного з храмів в історичній частині французького міста. URL: <https://kyivcity.gov.ua/news/55429.html>
7. Войтович Л. Княжа доба на Русі: портрети еліти. Біла Церква, 2006. С. 320-321.
8. Гусев В., Дрожжин В., Калінцев Ю., Сокирко О., Червінський В. Видатні постаті в історії України (IX–XIX ст.): короткі біографічні нариси. Історичні та художні портрети. Київ: Вища шк., 2002. С. 32-35.
9. Крутенко Н. Анна Ярославна: історико-літературна мистецтвознавча розвідка. Київ: Пульсари, 2011. 140 с.
10. Луговий О. Визначне жіноцтво України: історичні життєписи. Київ: Дніпро, 1994. 335 с.
11. Луняк Є. Анна Руська – королева Франції в світлі історичних джерел. URL: <http://docplayer.net/69173456-Anna-ruska-koroleva-franciyi-v-svitli-istorichnih-dzherel.html>
12. Луняк Є. Анна Руська – королева Франції. Київ: Книга, 2012. 203 с.

13. Медалі НБУ. Анна Ярославна – королева Франції. URL: <https://loanexpert.net.ua/>
14. Оригінал пам'ятника французькій королеві Анні з'явився у Києві (2017). URL: <https://vechirniykyiev.com.ua/news/oryhinal-pam-yatnyuka-frantsuz-kiy-korolevi-anni-z-yavyvsya-u-kyuevi>
15. Свята Анна Ярославівна королева Франції. URL: <https://www.metropole-orthodoxe-de-france.com/articles/a>
16. Славетні українці в картинах Олександра Слєпченка. URL: <https://sverediuk.com.ua/slavetni-ukrayintsi-v-kartinah-volodimira-slyerchenka/>
17. Соломко А. Анна Ярославна, королева Франції. Сурмач. 1985. С. 34-39.
18. У Санлісі біля Парижа відбудуться святкування Днів Анни Ярославни. URL: <http://ugcc-cathedrale-paris.org.ua/news/announcement/u-sanlisi-bilya-paryga-vidbudutsya-svyatkuvannya-dniv-anny-yaroslavny/>
19. Хорунжий Ю., Якимів Ю. Сага про Ярославових доньок. Київ: Бібліотека українця, 1997. 35 с.
20. Як запорізька Анна-Ярославна поїхала до Франції. URL: <http://zp.ridna.ua/2018/03/01/yak-zaporizka-anna-yaroslavna-pojihala-do-frantsiji/>
21. Bertran A. Anne de Kiev Reine de Franse. Kiev-Senlis. URL: <http://www.medaillestouristiques.com/francais/ficheprod.asp?cat=2&scat=196&numprod=9355>
22. Ward E.J. Anne of Kiev (c.1024 – c.1075) and a reassessment of maternal power in the minority kingship of Philip I of France. Historical Research. 2016. Vol. 85. 245 p.

Olha V. KONOVALOVA,

PhD in Arts, Associate Professor,
Chair of Fine Arts, Faculty of Fine Arts and Design,
Borys Grinchenko Kyiv Metropolitan University,
Kyiv, Ukraine,
ORCID: 0000-0002-1782-4757,
e-mail: o.konovalova@kubg.edu.ua

THE IMAGE OF ANNA YAROSLAVNA IN FINE ARTS: PAST AND PRESENT

Abstract. The article focuses on the iconography of Anna Yaroslavna (around 1032-between 1075 and 1089), the daughter of Yaroslav Mudry (983/98-1054), who was married to Henry I (1027-1060) and acquired the status of Queen of France. The study is based on the most famous portraits created by artists from the Middle Ages to the present day in various types of visual arts - sculpture, painting, graphics, numismatics. It is not known for certain what the princess looked like – rather insignificant evidence about her appearance has been preserved. In historical chronicles, the red hair color of the young wife of Henry I is primarily noted. More often, character traits are emphasized – kindness, generosity, humility, self-sacrifice. Portraits of the daughter of Yaroslav Mudry during his lifetime cause heated discussions in scientific circles. It is hypothesized that the sons and not daughters of Yaroslav the Wise are depicted in St. Sophia Cathedral (11th century). And on the copy of the 18th century from a drawing by the Dutch artist A. van Westerfeld in 1651, another couple is represented – Volodymyr Svyatoslavych and his wife Anna (baptizers of Rus) accompanied by eight princes and princesses. Engraved and sculptural portraits of the 17th century, despite the fashionable image of the era, reveal certain characteristic features of Anna Yaroslavna – thinness, general elegance, elongated face oval.

Modern Ukrainian artists (V. Znoba, M. Znoba, G. Sevruk, V. Stelmakh), recreating the image of Anna Yaroslavna, are guided by the well-known engraved image of the Flemish artist Jacobus de Bie in 1643. At the same time, each portrait is distinguished by the author's decision and virtuoso mastery of the material. The presented article is not only the first intelligence covering pictorial and historical sources. The collected material testifies to the significant contribution of national history to the development of the European political and cultural space, is a demonstration of unity and friendly relations between Ukraine and France.

Key words: fine art of Ukraine, Anna Yaroslavna, iconography, artistic image

References

1. Banknoty i monety Ukrainy [Banknotes and coins of Ukraine]. Informatsiino-dovidkovi zhurnal Natsionalnoho banku Ukrainy. Natsionalnyi bank Ukrainy (2015). 19, 20. [in Ukrainian].
2. Borysenko, V. ta in. (2004). Ukrainky v istorii [Ukrainian women in history]. Kyiv: Lybid [in Ukrainian].
3. Borshchak, I. (1929). Anna Yaroslavna – koroleva Frantsii [Anna Yaroslavna – Queen of France]. Stara Ukraina. Chastyna 6, 99-104 [in Ukrainian].
4. Vysotskyi, S. (1991). Kniahynia Olha i Anna Yaroslavna – slawni zhinky Kyivskoi Rusi [Princess Olga and Anna Yaroslavna are famous women of Kievan Rus]. Kyiv: Naukova dumka. [in Ukrainian].
5. Vid suchasnosti do suchasnosti. Halyna Sevruk [From modernity to modernity. Halyna Sevruk] (2013). Available at: <https://kulturkampf.in.ua/blog/2013/04/03/vid-suchasnosti-do-suchasnosti-halyna-s/> [in Ukrainian].
6. Vitalii Klychko preдав meru Tuluzy pamiatnyk Anni Kyivskii, yakyi vstanovliat bilia odnogo z khramiv v istorychnii

- chastyni frantsuzkoho mista [Vitaliy Klitschko handed the mayor of Toulouse a monument to Anna of Kyiv, which will be erected near one of the churches in the historical part of the French city] (2017). Available at: <https://kyivcity.gov.ua/news/55429.html>. [in Ukrainian].
7. Voitovych, L. (2006). Kniazha doba na Rusi: portrety elity [Princely age in Russia: portraits of the elite]. Bila Tserkva [in Ukrainian].
8. Husiev, V., Drozhzhyn V., Kalintsev, Yu., Sokyrko, O., Chervinskyi, V. (2002). Vydadni postati v istorii Ukrainy (9-10st.): korotki biohrafichni narysy. Istorychni ta khudozhni portrety [Prominent figures in the history of Ukraine (19-20 centuries): short biographical essays. Historical and artistic portraits]. Kyiv: Vyshcha shkola [in Ukrainian].
9. Krutenko, N. (2011). Anna Yaroslavna: istoryko-literaturna mystetstvoznavcha rozvidka [Yaroslavna: historical-literary art research]. Kyiv: Pulsary [in Ukrainian].
10. Luhovyi, O. (1994). Vyznachne zhinotstvo Ukrainy: istorychni zhyttiepysy [Prominent women of Ukraine: historical biographies]. Kyiv: Dnipro [in Ukrainian].
11. Luniak, Ye. (2010). Anna Ruska – koroleva Frantsii v svitli istorychnykh dzherel [Anna Ruska is the queen of France in the light of historical sources]. Available at: <http://docplayer.net/69173456-Anna-ruska-koroleva-franciyi-v-svitli-istorichnih-dzherel.html> [in Ukrainian].
12. Luniak, Ye. (2012). Anna Ruska – koroleva Frantsii [Anna Ruska is the Queen of France]. Kyiv: Knyha [in Ukrainian].
13. Medali NBU. Anna Yaroslavna – koroleva Frantsiyi [Medals of the NBU. Anna Yaroslavna – Queen of France]. Available at: <https://loanexpert.net.ua/> [in Ukrainian].

14. Oryhinal pamiatnyka frantsuzkii korolevi Anni z'avyvsia u Kyievi (2017) [The original monument to the French Queen Anne appeared in Kyiv]. Available at: <https://vechirniykiev.com.ua/news/oryhinal-pamiatnyka-frantsuz-kiy-korolevi-anni-z-yavyvsya-u-kyyevi> [in Ukrainian].
15. Sviata Anna Yaroslavivna koroleva Frantsiyi [Saint Anna Yaroslavna, Queen of France]. Available at: <https://www.metropole-orthodoxe-de-france.com/articles/a> [in Ukrainian].
16. Slavetni ukraintsi v kartynakh Oleksandra Sliepchenka [Glorious Ukrainians in Oleksandr Slepchenko's paintings]. Available at: <https://sverediuk.com.ua/slavetni-ukrayintsi-v-kartynah-volodimira-slyepchenka/> [in Ukrainian].
17. Solomko, A. (1985). Anna Yaroslavna, koroleva Frantsiyi [Anna Yaroslavna, Queen of France]. *Surmach*. London, 34-39. Available at: <http://diasporiana.org.ua/wp-content/uploads/books/16118/file.pdf> [in Ukrainian].
18. U Sanlisi bilia Paryzha vidbudutsia sviatkuvannia Dniv Anny Yaroslavny (2014) [Anna Yaroslavna Days will be celebrated in Sanlis near Paris]. Available at: <http://ugcc-cathedrale-paris.org.ua/news/announcement/u-sanlisi-bilya-paryga-vidbudutsya-svyatkuvannya-dniv-anny-yaroslavny/> [in Ukrainian].
19. Khorunzhyi, Yu., Yakymiv, Yu. (1997). Saha pro Yaroslavovykh donyok [The saga of Yaroslav's daughters]. Kyiv: Biblioteka ukraintsia [in Ukrainian].
20. Yak zaporizka Anna-Yaroslavna poikhala do Frantsiyi [How Anna-Yaroslavna from Zaporizhzhia went to France]. Available at: <http://zp.ridna.ua/2018/03/01/yak-zaporizka-anna-yaroslavna-pojihala-do-frantsiji/> [in Ukrainian].
21. Bertran, A. (2012) Anne de Kiev Reine de Franse. Kiev-Senlis. Available at:

<http://www.medaillestouristiques.com/francais/ficheprod.asp?cat=2&scat=196&numprod=9355> [in French].

22. Ward, E. J. (2016). Anne of Kiev (c.1024 – c.1075) and a reassessment of maternal power in the minority kingship of Philip I of France. *Historical Research*, 85. Available at: <https://doi.org/10.1111/1468-2281.12139> [in English].